

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 17.08.2019

Kabul Tarihi: 01.11.2019

BOKSÖR AYAKLANMASI VE SULTAN ABDÜLHAMİD'İN NASİHAT HEYETİ*

Doç. Dr. Cengiz MUTLU**

Öz

19. yüzyılın sonlarında Çin üzerinde Batılı büyük devletlerin nüfuz mücadelesi müşahade edilmekteydi. Artan fakirlik, doğal felaketler, dizginlenemeyen yabancı baskısı Kuzey Çin'de Boksörlerin gücünü arttırmasına sebebiyet verdi. Hristiyan misyonerlerin faaliyetleri Boksörleri provoke ettiğinden, 1899'da Boksörler Batılı misyonerlere ve Çinli Hristiyanlara karşı saldırıya geçmişti. Pekin'deki kiliseler ve yabancıların evleri yakılmış, şüpheli Çinli Hristiyanlar ise katledilmeye başlanmıştı. Olaylar sırasında Alman elçisi de öldürülmüştü. Bunun üzerine Batılı müttefiklerden oluşan yardım gücünün Uzakoğu'ya gönderilmesiyle Pekin 14 Ağustos'ta ele geçirilmiştir. Boksör İsyanı sebebiyle Alman imparatoru Wilhelm, Sultan Abdülhamid'e Çin Müslümanları üzerindeki nüfuzunu kullanması hususunda ricada bulunmak suretiyle Çin'e bir nasihat heyeti gönderilmesini istemişti. Fakat, Enver Paşa başkanlığındaki nasihat heyeti Çin'e ancak ayaklanmanın bastırılmasından sonra varabilmiştir. Çinli Müslümanlardan büyük iltifat gören heyet Rusya üzerinden İstanbul'a geri gelmiştir. Heyetten Batılılar istedikleri faydayı elde edememişlerse de Sultan Abdülhamid, hilafetin gücünü Uzakoğu'da sergileme fırsatını yakalamıştır.

Anahtar kelimeler: Sultan Abdülhamid, Boksör İsyanı, Çin Müslümanları, Almanya, Pekin.

Boxer Rebellion And Sultan Abdulhamit's Counsel Committee

Abstract

At the end of the 19th century, the influence of Western great states on China was observed. Increased poverty, natural disasters and uncontrolled foreign pressure have led to the strengthening of Boxers' strength in North China. Because of the Christian missionaries' activities that provoked the Boxers,

* Bu makale 22-24 Ekim 2018'de İstanbul'da tertiplenen Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Karasu MYO.

the Boxers attacked Western missionaries and Chinese Christians in 1899. In Beijing, the houses of foreigners and churches were burned and suspected Chinese Christians were killed. During the events, the German ambassador was killed. Therefore, on August 14, Beijing seized the aid force of the Western allies to the Far East. Due to the Boxer Rebellion, the German emperor Wilhelm asked for a counsel to be sent to China by asking Sultan Abdulhamid to exercise his influence over Chinese Muslims. But the advisory committee led by Enver Pasha could only come to China after the suppression of the uprising. The counsel received great compliment from the interlocutors and reached Istanbul via Russia. Although Westerners could not get the benefit they wanted from the counsel, Sultan Abdulhamid had the opportunity to exhibit the power of the Caliphate in the Far East.

Keywords: Sultan Abdulhamit, Boxer Rebellion, Chinese Muslims, Germany, Beijing.

Giriş

Çin 17. yüzyılın ortalarında ülkeyi dış dünyanın etkilerinden korumak için sınırlarını dışa kapamıştı. Bunda ülkenin genişliği, zenginliği ve kültür yönünden zengin mirasa sahip oluşu, kendi kendine yeterliliği önemli rol oynadı. 200 yıllık dönemde kapılarını Kanton Limanı hariç Avrupalılara tamamen kapatan ve dış politikada yalnızlık ilkesini benimseyen Çin'in hiçbir ülkede diplomatik temsilcisi olmadığı gibi, hiçbir devletin de Çin'de temsilciliği yoktu.¹ Çinliler Avrupalıların ürettiği mallarla ilgilenmiyorlardı. İngilizler Hindistan'da ürettikleri ve az yer kaplayıp kıymetli oluşuyla tercih edilen afyonu Çin'den aldıkları çay ve ipekle değiştirmekteydiler. 1800-1838 arasında İngilizlerin Çin'e sattığı afyon miktarı kırk kat artmıştı. Güney Çin'de kırk yaş altı nüfusun %95'inin afyon kullanıp bağımlı sayısı 12 milyona ulaştığından günlük hayatta bunun etkileri belirmeye başlamıştı. Çin'in afyon ithalatını yasaklaması, eldeki afyonun imhasını ve afyon getirenlerin tutuklanmasını beraberinde getirmişti. İngilizlerin tazminat istemesi üzerine İngiltere-Çin-Afyon Savaşı başlamıştı. Kalabalık Çin ordusuna rağmen İngilizler modern silah teknolojisi ile üstün gelerek savaşı kazanmıştı.² İngilizlerin üstünlüğünün tasdik edildiği Nanking Antlaşması'na göre, Kanton, Amoy, Şangay limanları İngiliz tüccarlarına açılacak, Hong-Kong İngiltere'ye devredilecek, gümrük vergisi %5 olacak, İngiltere harp tazminatı alacaktı. Bundan yararlanan ABD ve Fransa benzer antlaşmaları Çin'le yapmıştır. Ruslar ise 1858'de Çin'le yaptığı antlaşmayla Amur Nehri'nin kuzeyindeki Mançurya topraklarında imtiyazlar aldı. İngiliz ve Fransızlarla yapılan antlaşmaların tatbikinde aksilik çıkması üzerine II. Afyon Savaşı (1856-1860) çıkmıştı. Çin'in yenilmesi üzerine İngilizler harp tazminatının yanında, iç pazarlara girme, büyükelçilik açma, misyonerliğin serbest olması gibi kazanımlar elde etti.³ Çin devleti mağlubiyetler ve iç isyanlar nedeniyle askeri merkezli ıslahatlar yapmaya yöneldi. Batılı tarzda eğitim veren okullar, tersaneler, atölyeler, silah imalathaneleri kurulduysa da

¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 273-274.

² Can Yolaç, *Herkes İçin Çin Tarihi*, KRP Yayınları, İstanbul 2016, s. 215-217.

³ Yolaç, *a.g.e.*, s. 217-220.

bunlardan bir sonuç alınamamıştı. Nitekim, 1884-1885 savaşında Fransa'ya yenilerek Vietnam, 1894-1895 savaşında Japonya'ya yenilmek suretiyle Kore üzerindeki haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁴

Afyon savaşları sonrasında yaşananlara bir de yabancıların ticari sömürsü, askeri yapı ve hanedanın çöküşü, iktisadi zayıflama eklenince tüm bunlara tepki olarak “*Yihequan*” (adalet ve uyum yumruğu) adlı bir hareket doğmuştur. Harekete katılanlar dövüş sporlarında mahir olmaları sebebiyle (boksör) etraflarına birçok kişiyi toplamayı başarmıştı. Önce kırsal kesim sonrasında 1895’de yabancı temsilciliklere yapılan saldırılar Pekin’e sıçramıştır. Hanedan, bürokrasi, ordu -birçok noktada muhalif olmalarına rağmen- boksörlerle Çin milliyetçiliği ortak paydasında buluşmuştur. 1900 Haziran ayında Pekin’e giren Boksörler aralarında Alman büyükelçisininin olduğu birçok yabancıyı öldürmüştü. Bunun üzerine Çin üzerinde çıkarları olan yedi devlet Alman bir generalin kumandasında ortak bir ordu gönderme kararı almıştı.⁵

Çin’deki karışıklıklar ve dönemin düvel-i muazzamasının niyetleri hakkında Hariciye Müsteşarı Artin Bey Babıâli’ye bir takrir vermiştir. Çin’deki olaylara karışan tüm yabancı devletlerin Çin’den arazi alma niyetinde olduğunu söyleyen Artin Bey, hatta o tarihe kadar Çin’in içişlerine müdahil olmayan Avusturya’da siyasi mahfillerde Avusturya’nın da Çin’de bulunmasının konuşulduğunu ifade etmiştir. Japonya’nın vakit geçirmeden niyetini belli ettiğini söyleyen Artin Bey, asıl rekabetin İngiltere-Rusya arasında olacağını öngörmekte ve en sonunda bölüşüm hususunda anlaşacağını öngörmüştür.⁶ Pekin’deki ecnebi sefir hayatta olsa bile Avrupalıların malum olan iştahının tamamen uyanmış olduğunu ve sulhun ardından Çin limanlarının muharip ecnebi devletlerce müeyyide olarak işgal edileceğini iddia eden Artin Bey, Batılı gazetelerin Osmanlı Devleti aleyhine yayımladıkları iftiraların Osmanlı gazetelerince tekzip edilmesini yararlı bulmuştur. Artin Bey, diplomatlardan aldığı bilgiye göre Avrupa’yı dolaşmakta olan Bulgaristan prensinin bir fırıldak çevirmek niyetinde olduğunu eklemekte ve prensin dolaştığı ülkelerdeki Osmanlı sefirlerinin prensi takip etmelerini salık vermekteydi.⁷

⁴ Ray Huang, *Çin Tarihi*, (Çev. Atilla Sönmez), İstanbul Bilgi Ün. Yay., İstanbul 2005, s. 269-271.

⁵ Yolaç, *a.g.e.*, s. 235-245; ABD’nin de Çin’de ticari çıkarları vardı. Bu cümleden olarak Amerikan hükümeti ilgili devletlere bir beyanname göndermiştir. Bkz. *BOA, HR.SYS*, 381/24.

⁶ *BOA, YPRK.HR*, 28/94. Büyük devletlerin Çin olayları ile meşguliyetinden istifade etmek isteyen Yunanistan Girit Adası’nı tamamen ilhak etmek için harekete geçmiştir. Girit’te bir hareket hazırlanmakta olduğu ve Prens George’nin Avrupa seyahatine çıktığı Avrupa ricalinden bazı kişilerle gizlice görüşüldüğü ve basın vasıtasıyla ilhak fikri lehinde mahirane bir şekilde, tedricen yayımda bulunulması şartlarının hazırlandığı istihbar edilmişti. Paris Sefiri Münir Paşa, ihtiyaten Osmanlı Devleti’nin Deba, Figaro gibi bazı önemli gazetelere mutedil bir lisanla Girit’in o tarihteki idaresini tenkidvari bazı yazılar yazılmasını ve Girit’in ilhakından ne memleketçe ne de devletlerarası dengeler bakımından bir fayda vermeyeceğinin anlatılmasını önermekteydi. Bkz. *BOA, Y.PRK.EŞA*, 36/61.

⁷ *BOA, Y.PRK.EŞA*, 35/116. Rusya, Çin savaşı vesilesiyle askeri masraflarını karşılamak için halk üzerindeki bazı vergileri arttırma ve yeni vergi tarhi yoluna gitmişti. Ruslar; kömür, çay, tütün, gazyağı, emlak vergileri dahil birçok vergi salmıştı. Bu durum Kars İslam ahalisinin büyük kısmının Osmanlı topraklarına göç etmeğe sevk etmiştir. Nitekim, Kars’taki birçok Müslüman hicrete müsaade edilmesi için mahalli hükümete müracaat etmişlerdi. Bkz. *BOA, YA.HUS*, 412/122.

Çin İmparatoru tarafından Alman İmparatoru'na bir telgraf çekilmiştir. Pekin'deki Alman sefirinin katlinden dolayı teessürlerini ifade eden Çin İmparatoru, olayın telafisi için dini merasim icrası fikrinde olduğunu bildirmesi üzerine muhatabının cevabı Kasım 1900'de yayımlanan gazetelerde yer bulmuştu. Alman sefirinin bütün medeni aleme karşı bir suikast teşkil edecek bir hainlikte katledilmesinden dolayı Çinlilerin mensubu olduğu dinin kurallarına göre dini merasim icrasına mecbur olduklarını gören Alman İmparatoru, kendisinin Kayzer ve bir Hristiyan olması hasebiyle böyle bir cinayetin birtakım dini ayinlerle telafisinin mümkün olmadığını ifade etmişti. Kayzer'e göre, katledilen sefirden başka asli Hristiyan olmalarından dolayı birçok pis-kopos, misyoner, kadın ve çocuk feci surette öldürülmüş ve ruhları Çin İmparatoru'nu Tanrı katında şikayet edecekti. İcra edileceği öne sürülen dini merasim ise tüm bu ölümler için kafi olmayacaktı. Saldırlardan masun kalması gereken sefarethaneye Çinlilerin taarruzundan dolayı Çin hükümdarı mesul tutulamazdı. Mesuliyet müşavirlerle birtakım cani memurlara ait olduğu için cezalandırılmaları gerekiyordu. Bunların yerine getirilmesi Hristiyan milletlere karşı özür-pişmanlık olarak telakki edilebilirdi. Çin imparatoruna bir general ve bir mareşalle birlikte bir miktar asker gönderdiğini söyleyen Kayzer, arzu ettiği taktirde Alman askerlerinin isyancılara karşı kullanabileceğini vurgulamaktaydı. Tüm fenalıkların telafisini isteyen Kayzer, Çin'deki ecnebinin hayat ve mallarının garanti edilmek suretiyle dini merasimlerin serbestçe icraya müsait hale getirilmesini ve barış devresinin ancak bu şekilde tesis edilebileceğini öne sürmekteydi.⁸

Alman imparatoru, Çin'le müzakerelere başlamak için bazı şartlar ileri sürmüştü. Olayların müsebbibleri olmakla itham edilen Çin ileri gelen memurlarının teslimini isteyen Kayzer, Çin ile ilişkide olan tüm devletlere bir çağrı yapmıştır. Çağrısında, Çin'deki olayların uluslararası hukuka aykırı olduğu ve zanlıların tesliminin gerektiğine vurgu yapan Kayzer, zanlıların tamamının idamının medeni kanun hükümlerine uygun olduğunu, oradaki ecnebi sefirlerin yapacağı tahkikatın sağlam neticeler vermeyeceğini ve Alman devletinin mütecasirleri adil bir şekilde cezalandıracağını ifade etmişti.⁹

27 Temmuz 1900'de Alman imparatoru Çin'e gidecek ordusuna yönelik bir beyanname neşretmiştir. Beyannamesinde, denizlerin ötesinde büyük hadiselerin yaşandığını ve bu meselelerin Alman halkının Alman hükümetinin sorumluluğunda olduğunu ve sorunların Alman halkının tahminlerinden çok büyük olduğunu söyleyen Kayzer, ecnebi diyarda tazyik altındaki vatandaşlarının imdadına koşmanın vazifesi olduğunu ilk etapta vurgulamıştır. Kayzer, bu işleri halletmek için eski Roma hükümetinin yetmediğini, fakat yeni Alman hükümetinin tüm sorunların üstesinden ordusu sayesinde geleceğini belirtmişti. Büyük pederi Friederich'in tesis ettiği temeller üzerine yükselen ordu-

⁸ BOA, YA.HUS, 412/10, lef 2; BOA, HR.SYS, 381/44.

⁹ BOA, YA.HUS, 411/52. Nitekim müttefiklerin Çinlileri yenilgiye uğratmasıyla olayın müsebbibleri olarak nitelenen Çinli memurlar hakkında verilen idam kararları Mareşal Waldersee tarafından tasdik edilmiştir. Bkz. BOA, Y.PRK.TKM, 44/12.

nun bu gaye uğruna eğitildiğini hatırlatan Kayzer, aldıkları eğitimin karşılığını vermek için zamanın geldiğini ve bunun en iyi örneğinin deniz kuvvetleri olduğunu, sıranın ise piyade kuvvetlerini geldiğini söylemiştir. Kayzer, verilen vazifeyi yerine getirmenin şartının yapılan haksızlığı gidermek olduğuna vurgu yaptığı konuşmasına şöyle devam etmişti:

“Çinliler milli hukuku çiğnediler. Dünya tarihinde görülmemiş bir surette sefirlerin kudsiyetine saldırdılar. Böyle bir cinayet eskiden beri medeniyete karşı bir millet tarafından yapıldı. Bir Hristiyan olduğunuzu onlara gösterin. Onlarla yüzyüze geldiğinizde aman verilmeyecektir. Esir alınmayacaktır. Silahlarınızı öyle istimal ediniz ki hiçbir Çinli 100 sene sonra bir Alman'a yan gözle bakmaya cesaret edemesin. Askerliğinizi vikaye ediniz.”¹⁰

Askerlerinin başarısı için dua eden Kayzer, dualarının Alman askerleriyle birlikte olduğunu ifade etmişti.

Alman gazeteleri Kayzerin hiç aman verilmemesi, esir alınmamasından ibaret olan emrinin Çin'deki müttefik askerlerce icraya konulduğunu haber vermekteydiler. Nitekim, Tin-Sin Şehri'ndeki bir Alman asker tarafından gönderilen mektupta; alınması gereken herşeyin alındığı, Çinlilerin mukavemeti görüldüğünde ya paraları veya canları seçenек olarak önlerine konulduğu, genç kızların en güzellerinin seçilip alındığı geçmekteydi. Bir başka Alman gazetesindeki mektupta; esir edilen Çinlilerin tamamının kurşuna dizildiği, karşılıklarına çıkan her Çinlinin kurşun veya süngü ile öldürüldüğü, Rusların ise kadınlar ve küçük çocukları bile şişlere geçirdikleri geçmekteydi. Bir diğer Alman gazetesinde; kurşun sesine alışıldığı, Çinlilerin her daim saldırdığı, Rus ve Japonların ellerine geçen herkesi kurşuna dizip, şişe geçirdiği, Rusların köprüleri yıktığı yazılmaktaydı. Bir Fransız askerinin mektubunda ise; Tatar mahallesindeki bir karakola Çinlilerin saldırısı sonucu nöbetçinin başının kesildiği, iki askerinin ölmesinden ötürü ertesi gün aynı mahallede bulunan Çinli kadın ve çocukların tamamının katledilmesinden sonra cesetlerinin yakıldığı, her gün sarı yüzlü insanların öldürüldüğü, şehirde rastlanılan tüm adamların her işte kullanıldığı, kış için odun-kömür nakledildiği, çalışırken Çinlilerin dayak yediği, Pekin'e kadar her yerin yağma edildiği, yakıldığı, 15.000 askeri olan Rusların Fransızlardan fazla asker kaybettiği, Fransız, Rus ve Japon askerlerinin haksız yere kadın ve çocukları bile öldürdükleri, Çinlilerin çürümüş cesetlerinin çok kötü kokmasından ötürü ellerine geçen harp esirlerine bunların gömdürüldüğü, Çinlilerin 5.000 civarında kayıp verdiği ve ellerine geçen 3.000-4.000 harp esirinin en zahmetli işlerde kullanıldığı ve dayakla beslenildikleri yazılmaktaydı. Bir İngiliz gazetesinde ise; Petang mıntikasının kurtarılmasından sonra yağma ve katliamın başladığı, misyonerler ile Hristiyan Çinlilerin bunu idare ettiği ve yağma edilecek mahalleri gösterdikleri, yağma sonucu gasp ettiği eşyayı satıp 50.000 hatta 300.000 franklık para alan subayların olduğu bildirilmekteydi.¹¹

¹⁰ BOA, YPRK, EŞA, 36/7.

¹¹ BOA, YPRK, TKM, 44/19.

Olanca vahşetiyle başlayan savaştan Osmanlı Devleti uzak kalmaya çalışsa da, Kayzer tarafından adeta Çin'deki hadiselerle sürüklenmeye çalışılmıştır. Biz bu makalede Boksör Savaşı'nda Kayzer tarafından istenilen nasihat heyeti üzerinde duracağız.

Alman Vapurlarının Kömür İhtiyacı ve Savaş Gemilerinin Boğazlardan Geçiş Süreci

Çin'e gitmekte olan Alman vapurlarının kömür ihtiyaçları için Kızıldeniz'deki Feresan Adası'nda bir kömür deposu kurulması hakkında Alman Devleti tarafından bir teklif yapılmıştı. Feresan Adası'na kömür çıkarılıp depo yapılması uygun görülmediğinden Çin'e gidecek Alman savaş gemilerine Port Said ile Kamaran Adası'nda bulunan vapurlardan gerekli kömürün verilmesi için kolaylık gösterileceği iletilmişti.¹² Fakat Alman hükümetinin ısrarları sonucu Babıâli bürokratları yaptıkları müzakereler neticesinde Feresan Adası'nda Tersane-i Amirece bir kömür deposu yapılmakta olduğunu ve inşaatta sona gelindiğini ifade etmişlerdi. Deponun uygun bir bedelle Alman hükümetine kiralanmasıyla Alman vapurları için gereken kömürün tartılmak suretiyle verilmesi ve kömürlerin depoya ithal ve ihracında oluşacak masrafların Alman hükümetince karşılanması, depoya kömürden başka hiçbir eşya konulmayıp kömüre münhasır olması uygun görülmüştü. Almanya vapurlarının ihtiyacını karşılamaya kefil görünmüş olduğundan durumun Alman sefirine tebliği ona göre hareket edilmesine karar verilmişti. Godornorika adlı bir vapurun 23 Ocak 1901'de ve Kondor adlı bir kurvazörün 27 Ocak'ta kömür çıkarmak üzere Feresan Adası'na ulaşacakları bildirilmişti. Kamaran Adalarında bulunan Mary adlı vapurun da yakında Feresan'a gideceği ve bunların kumandanlarıyla Çin sularında bulunan Alman gemileri kumandanlarına gerekli talimat verilmişti. Bu iki geminin Feresan'a ulaşmasına az bir zaman kaldığından ötürü kömürlerin ithal ve ihracı hakkında karara göre adı geçen gemilerden o tarihte kömür çıkarılmasına engel olunmaması Yemen vilayetine bildirilmiş ve durum dahiliye nezaretine 7 Ocak 1901'de iletilmişti.¹³ 8 Ocak 1901'de Çin'e giden Alman vapurlarına gereken kömürün Bahr-i Ahmer'de bulunan Feresan Adası'nda Tersane-i Amirece yapılmakta olan depoya ihracı hakkında izin vükelda görüşülmüştü. Kömür deposu hakkında yapılan antlaşmanın hiçbir surette tebdili için bir talep ve teklifin yapılamayacağını Alman hükümeti namına Alman sefirinden teminat alınması istenilmiştir.¹⁴

Ruslar da Çin'e asker gönderme kararı almışlardı. Nitekim 20 Temmuz 1900'de daha evvel Rus sefaretince bildirilip Çin seferinden dönen 1100 silahlı Rus askerlerini taşıyan vapurların boğazlardan geçişine müsaade edilmişti.¹⁵ Prot, Ditister, Mariya Teresa, Karolin, Galanshilu, Sitadi, Milano, Nordan, Bombay, Sitaof adlı vapurların boğazlardan geçişine ve dönüşüne 27 Ağustos

¹² BOA, BEO, 1556/116642.

¹³ BOA, Y.A.RES, 110/68, lef 3; BEO, 1607/120500.

¹⁴ BOA, Y.A.RES, 110/68, lef 5.

¹⁵ BOA, İ.HR, 367/62.

1900'de Babiâli tarafından izin verilmiştir.¹⁶ 27 Aralık 1900'de Rus sefaretinin bilgilendirmesiyle Çin'den dönmekte olan Rus askeri taşıyan Alman bandıralı üç vapurla, Rus bandıralı iki vapura Çanakkale Boğazı'ndan geçişlerine izin verilmişti.¹⁷ Yine 3 Ocak 1901'de Çin'den Odesa'ya dönecek Rus askerlerini taşıyan Fransız bandıralı Viler Tamatav isimli vapurun Çanakkale boğazından geçişine izin verilmiştir.¹⁸

Heyet Gönderilmesinin Batı Basınına Yansımaları ve Babiâli'nin Tepkisi

Times Gazetesi, Pekin'deki müttefiklerin ilk andaki yenilgisinin İstanbul'da sevinçle karşılandığını, Sultan'ın olanlardan ötürü herhangi bir üzüntü duymadığını haber vermektedir. Sultanın Enis Paşa'yı¹⁹ Halep'e vali tayin etmekle batılı devletlere karşı koyduğunu iddia eden Times Gazetesi, Ermenilerin korkunç düşmanı olan bu adamın Avrupalı konsoloslara rağmen Halep'e gönderildiğini ifade etmekteydi. İstanbul'daki özel kanallardan haber aldığı iddia eden Times Gazetesi, Doğu Asya'daki olayların aldığı durumun Müslüman halkın "bağnaz" kesiminde derin etki yaptığını, bu kesimin açıkça Çin'deki yabancı karşıtı hareketin başarısını istediğini, belirli fanatik vaizlerin İslam dünyasının bağımsızlığının öncüsü olarak uluslararası güçlerin yenilgisi için dua ettiklerini iddia etmekteydi. Times Gazetesi, İstanbul'daki durumdan Sultan'ın 20.000.000 Müslümanla beraber müttefiklerin Çin barbarlığına karşı birlikte olma çağrısının işe yaramayacağını çıkarımında bulunmaktaydı.²⁰

Neue Freie Presse'den alıntı yapan Times Gazetesi, Türkiye'nin Doğu Asya'ya karşı tutumunda yeni bir unsurun gözlerden kaçtığına dikkatleri çekmekteydi. Times Gazetesi, Türk basınının bir kısmının güçlü bir şekilde Çinlilerle birlikte olduğunu ve İstanbul'daki büyükelçilerin zaten bu durumu Babiâli'ye şikayet ettiklerini ifade etmekteydi. Gazeteye göre Türk otoriteleri, herhangi bir ortodoks görüşün desteklendiği yönündeki algıyı tekzip ederek sultanın sempatisinin tamamen Batılı devletlerle birlikte olduğu hususunda güvence vermişti. Çin imparatorluk ordusunda büyük bir yekün teşkil eden Müslümanlara yönelik halife olarak sultana görüşünün sorulması ve bunu ilan etmesi hususunda bir öneri Ruslardan geldi. Bazı raporlara göre, Batılı devletlerce resmi olarak bu öneri sultana sunulsa da keyfini kaçırmayacaktı. Şu ana kadar bu tarz bir hareket yapılmamıştı. Aynı haberde Rus filosofunun savaş araç gereçleriyle boğazlardan geçiş yapacağı belirtilmekteydi.²¹

¹⁶ BOA, HR.H, 244/93; BOA, HR.H, 246/14.

¹⁷ BOA, HR.H, 250/83.

¹⁸ BOA, HR.H, 251/4.

¹⁹ Enis Paşa 1895-1896 olayları sırasında Diyarbakır Valisi iken isyancı Ermenilere yönelik tedbirlerinden dolayı, o dönemde sefaretlerin protestolarına maruz kalmıştır. Bkz. Ramazan Erhan Güllü, "1895-1896 Ermeni İsyanlarının Osmanlı Vilayet İdaresine Etkileri -Halep Örneği-", OTAM, Sayı: 32, Güz 2012, s. 20.

²⁰ The Times, 19 July 1900; The Times, 17 July 1900.

²¹ The Times, 21 July 1900. Paris'te çıkan Le Goulois Gazetesi'nin 15.12.1900 tarihli nüshasında Çin olayları hakkında uygulanan diplomasiyi tenkid etmişti. Anadolu'daki malum olaylara atfı yapan gazete, Osmanlı Devleti hakkında kötü ifadelerle yer vermesinin ardından Alman imparatoruna karşı da saldırgan ifadelerle yer vermişti. Bkz. Le Goulois, 15 December 1900.

İstanbul'daki Ulema-yı Osmaniye Cemiyeti tarafından Times Gazetesi'ne bir yazı gönderilmiştir. Hristiyanlar ve Avrupalılar aleyhine camilerde vaaz verildiğine dair haberlerin takbih edildiği yazıda, cemiyetin ehl-i kitap olanlarla Avrupa sefirleri ve Hristiyanlar için iyi muamele icra edilmesini istediği belirtilmekteydi. Cemiyete göre, Hristiyanların himaye edilmesinin önemini Çin Müslümanlarına hatırlatmak üzere Osmanlı Devleti'nin Çin'e bir ulema heyeti göndermesi gerekmekteydi. Kur'an-ı Kerim'den kutsal kitaba sahip olanlara ilişkin alıntı yapan cemiyet, onların yaşamları ve mallarına saygı gösterilmesinin her Müslümanın kutsal görevi olduğunu, ehl-i kitabın Müslümanların koruması altında olduğunu hatırlatmıştır. Bu suretle Müslümanlarla Hristiyanların sükun içinde yaşayarak aralarındaki münaferetin izalesi mümkün olabilecekti.²²

18 Temmuz 1900 tarihli Le Figaro Gazetesi'nde İstanbul'da Çinlilerin barbarlığının Türkler tarafından takbih edilerek Avrupa medeniyetinin hemen Çin barbarlığına nihayet vermesi ve Avrupalıların Çin'de sükuneti sağlamaya muvaffak olmalarına dair bir telgraf paylaşılmıştı.²³ Le Figaro Gazetesi'nin İstanbul muhabiri aynı zamanda İstanbul gazetesi yazarı Mösyö Rojeris olup, Fransız Sefir Mösyö Constans'ın himayesiyle Le Figaro'nun muhabirliğini üstlenmişti. Babiâli, Mösyö Constans'ın haberi olmaksızın Figaro'ya bir şey yazamayacağı gayet açık olan Rojeris'in, adı geçen telgrafi Fransa sefirinin çektiğini zannetmekteydi. Her ikisi de telgrafi kendilerinin çekmediğini beyan etmişlerdi. Babiâli'de Malumat gazetesinin Fransız basımında yaptığı etkiyi izale etmek üzere böyle bir telgrafın çekildiği kanaati hakimdi. Çin meselesinden dolayı İslam ahalinin arasında karışıklık vukua geleceği havadisine şüphe ile yaklaşan Rus sefiri halifenin Çin Müslümanlarını teşvik etmeyeceğini ifade etmekteydi. Yine Avrupa gazetelerinden birinde Çin ahvaline dair Türk basınında İstanbul'daki birçok camide Müslümanların Avrupa medeniyeti aleyhinde bulunmak üzere müzakere ettikleri yer almıştı. Sefirlerin haber verdiği iddia edilen haberde, Türk gazetelerinde yer alan makaleler ve Osmanlı hükümetinin Çinlilerin Avrupalılara galip gelmesini istediği yolundaki savından dolayı Rus sefirinin bu durumu protesto ettiği yazmaktaydı.²⁴

Enver Paşa'nın²⁵ Çin'e seyahati dolayısıyla Rus kamuoyunu işgal eden konulardan biri de Osmanlı'nın Alman politikasıydı. Heyetin gönderilmesinin Yıldız Sarayı ve Alman sefaretince daha evvel kararlaştırıldığına atıf yapan Rus kamuoyu, Almanların sultanla samimiyetlerini arttırmalarından sonra halife sıfatıyla Abdülhamid'den İslam aleminin işleriyle meşgul olması gerektiğini ve ittifak-ı İslam fikrini telkine devam ettiklerini öne sürmekteydi. Rus kamuoyuna göre, Çin Müslüman ahali arasında vukua gelen tahrikler neticesinde ortaya çıkan karışıklardan ecnebilerin etkilenmemesi için Almanlar

²² *The Times*, 24 July 1900.

²³ *Le Figaro*, 18 Julliet 1900.

²⁴ *BOA, Y.PRK.TKM*, 43/61.

²⁵ Mustafa Celâleddin Paşa'nın oğlu olan Hasan Enver Paşa 1867 yılında İstanbul'da doğmuştur. Birkaç dili çok iyi bilmesi sebebiyle 1895-98 yılları arasında cereyan eden Küba Savaşı'na gözlemci olarak katılmıştır. 1929'da İstanbul'da vefat etmiştir.

halifeden yardım istemişti. Halife heyet göndermeyi vaat etmişse de, heyetin hemen yola çıkmaması devletin içinde bulunduğu maddi müzayaka yüzündendi. Heyetin Çin'de başarılı olamayacağına inanan Ruslar, buna delil olarak da Çin İslam ahalisinin halifeye tam bağlı olmadıklarını iddia etmekteydi. Ruslara göre, heyetin gönderilmesi sadece Alman diplomasi ve menfaatlerine hizmet edecekti. Ayrıca Alman politikasına hizmet edenler Pekin'deki hadiseler ne kadar büyük olsa da diğer mahallerdeki menfaatlerini unutmayacaklardı. Almanların Enver Paşa ve devlet erkanını kendi himayelerine almalarına engel olunmasını tavsiye eden Ruslar, Rusya'nın şarkın düşmanı değil, dostu olduğunu öne sürmekte ve buna delil olarak da Çin meselesinde Rusya'nın tavrını vermektedir.²⁶

Çin Müslümanları hakkında Avrupa gazetelerinin Osmanlı hükümeti ve İslam ahali hakkında hakikat harici yayınları üzerine Hariciye Nazırı Tevfik Paşa da görüşünü belirtmiştir. Tevfik Paşa'ya göre, Osmanlılar ile Çinliler arasında herhangi bir ticari ilişki bulunmamakla beraber, Çin'deki hadiseler İslam alemi tüm dikkatini vermişti. Zira İslam dininde harp hali istisna olmak üzere hangi mezhepe mensup olursa olsun bir feridin kanının heder edilmesinin yasak olduğunu ifade eden Tevfik Paşa, yayınlanan makalelerin bir iki Ermeninin mesaisi sonucu vücut bulduğunu iddia etmekte ve bu durumun ortadan kaldırılmasını istemekteydi. Tevfik Paşa, propagandaya karşı konulması için Avrupa'daki Osmanlı sefirleri ve önemli gazeteler vasıtasıyla esaslı tekzipler yazılmasını, İstanbul'daki Batılı sefirlerle mülakatlar yapılarak yayınların reddini, meselenin halli için süratle hareket edilmesini, Avrupa basınındaki yalanların etraflıca tekzibi için yazılacak makalenin Avrupa gazetelerinde yayımlanmasını istemişti. Paşa'ya göre, bazı ecnebi sefirlerin Malumat gazetesinin halifeye yakın ilişkide olduğunu iddia ederek her türlü yayından endişe duydukları için adı geçen gazetenin Osmanlı Devleti'nin siyasi menfaatlerine aykırı yayınlardan sakınması ve gazetenin sansüre tabi tutulması gerekiyordu.²⁷

Avrupa gazetelerinde yayımlanan Osmanlı resmi ve hususi çevrelerindeki memnuniyet, tüm İslâm aleminin Çin'deki mukateleye heyecanla baktığı, ulemanın Avrupa aleyhine kamuoyu oluşturduğu, Malumat gazetesine taraflı yazılar yazdırıldığı tarzında Osmanlı Devleti ve İslam alemi aleyhine Avrupa kamuoyunu tahrir edici ifadeler had safhadaydı. Tevfik Paşa bu ifadelerin Londra, Paris ve Viyana'dan itibaren Alman gazetelerine bile yayıldığı, Osmanlı ve İslâm alemi aleyhine Avrupa siyasi mahfillerini ve kamuoyunu tahrir amacı taşıdığı, özelde Almanya ile olan ikili sıcak ilişkileri sekteye uğratmak maksadıyla tertip edildiği ve akabinde siyasi ilişkileri bile etkileme hedefinde olduğu kanaatindeydi. Vakit geçirmeden haberleri tekzip ettiren Tevfik Paşa, Alman hariciye nazırı ile görüştüğünü ve bazı Alman gazetelerinde neşredilen makalenin Paris, Londra gazetelerinde de yer aldığını bildirmiştir.²⁸ Alman

²⁶ BOA, YA.HUS, 416/12; BOA, HR.SYS, 1371/8.

²⁷ BOA, Y.PRK. HR, 28/99.

²⁸ BOA, Y.PRK.EŞA, 35/113, lef 1.

kamuoyuna yansıyan haberler buradaki Osmanlı sefaretince tezkip edilmiştir. Haberlerin asılsız olup sadece bazı kötü niyetli kişilerin eseri olduğuna dair Alemannia Zeitung Gazetesi'nde neşredilen makale sebebiyle başyazara teşekkür edilmiştir. Aleyhte yapılan yayınların amacı, Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki dostluğun sekteye uğratılması ve Kayzer tarafından Çin meselesine verilen önemden istifadeyle Babiâli'yi müşkül duruma düşürmek çabasıydı. Babiâli, Osmanlı Devleti'nin siyasi düşmanları tarafından tertip edilen bir manevra olan yayınların vakit geçirmeksizin tezkibini istemiştir.²⁹

Osmanlı gazetelerinin Çin hadiselerine dair yayımlarına dair bazı Rus gazeteleri de harekete geçmiştir. Rus gazetelerine göre, Osmanlı gazeteleri Çin olayları hakkında hayli zamandır sessizliğini korumakta iken Malumat gazetesinin yayına başlamasıyla bu gazete Osmanlı için adeta tercüman olmuştu. Sansüre dikkat edildiğinin hatırlatıldığı yazılarda, bu durumun İstanbul'da endişe doğurduğu, siyasette dahi dedikodulara sebebiyet verdiğine yer verilmekteydi. Ruslar'a göre, Babiâli Çinlilerin lehinde gazetelerdeki makalelerin ne gibi etkiler yapacağını anladıktan sonra gerekli tedbirleri almış ve artık Osmanlı gazeteleri Avrupa askerinin Çin'deki hareketini sitayişle anlatmaktaydılar.³⁰

Çin olayları sebebiyle Avrupa gazetelerinin Osmanlı hükümeti ve Müslümanlar aleyhine yalan neşriyatı üzerine harekete geçen Babiâli, Osmanlı Londra sefirine verdiği emirle haberlerin tezkibini istemiştir. Yalan haberlerin reddi hususunda bir makale kaleme aldırılarak münasip Avrupa gazetelerinde yayımlanmak üzere tüm sefaretlere gönderilmesi istenilmiştir. Ayrıca Babiâli, ecnebi sefirlerle görüşüldükçe hakikatin ortaya çıktığını ve merkezden verilecek emirlere göre hareket edilmesi gereğinin altını çizmekteydi. Bu haberlerle ilgili tezkiplerden biri 21 Temmuz tarihli Morning Post gazetesinde yayımlanmışsa da, tezkip haberlerinin İngiliz gazetelerinde yayımlanmasının güçlüğü itiraf edilmişti. Meselenin basın dünyasında tartışmaya sebep olduğu ve hatta Standart gazetesinin 31 Temmuz tarihli nüshasında aynı mesele hakkında İstanbul'dan gelen gayet hasmane bir mektup yayımlandığı ayrıca halifenin Rus sefiriyle görüştüğüne dair haberlerin tezkibi istenilmişti.³¹ Allgemeine Zeitung gazetesinde yayımlanan tezkip haberlerinden birinin tercümesi Hariciye Nezareti'ne gönderilmişti. Tercümenin Osmanlı gazetelerinde yayımlanmasının münasip olacağı Avrupa'daki gazete müdüründen Babiâli'ye iletilmişti.³² Allgemeine Zeitung'a göre, İngiliz gazetelerindeki suçlamanın gayesi İngiliz tahrirlerini kolaylaştırmak için Osmanlı hükümetine birtakım musibetler getirmektir. Adı geçen gazete haberinde, Çin olaylarının Osmanlı sarayında ehemmiyetle takip edildiği, Çin İslam ahalisinin müttefik devletlere olan saldırısının İslâmlar arasında memnuniyetle karşılandığı, İstanbul'un tüm camilerinde Çin olayları hakkında vaazlar verildiği, dindaşlarına tecavüz-

²⁹ BOA, Y.PRK.EŞA, 36/7, lef 3.

³⁰ BOA, Y.MTV, 205/130; Malumat Gazetesi, 8, 10, 12 Temmuz 1900.

³¹ BOA, Y.MTV, 205/25; Y.PRK.EŞA, 35/107, lef 1.

³² BOA, Y.MTV, 205/81.

de bulunan Avrupalılardan intikam almanın münasip ve Osmanlı topraklarının içerilerinde aynı minvaldeki tahriklerin daha yoğun olduğuna dair haberlerin bazı Avrupa gazetelerinde yer bulduğuna atıf yapılmıştır. Bu konuda Babıâli bazı mütalalar öne sürmüştü. Gazeteye göre, Avrupa Çin'deki planlarını belli bir seviyeye getirdikten sonra dikkatleri Osmanlı Devleti üzerine çekerek büyük bir Osmanlı meselesi ortaya çıkaracaktı. Osmanlı Devleti aleyhine sergilenen aleyhte tutum meydanda olup, bunun örneklerinden biri de Yıldız Sarayı'nın Çin isyanında taraf tutmasıydı. Camilerde Çin isyanı üzerine vaazlar verilemeyeceğini aktaran gazete, padişahın tüm devletlerle iyi niyetli ilişkiler kurduğunu, Times gibi gazetelerin bu tarz haberleri Osmanlı Devleti'ne saldırdı ve vesile ittihaz ettiğini öne sürüyordu. Çin'deki isyanla Osmanlı Devleti'ndeki Müslümanları muhatap almanın anlamsızlığına değinen haberde, Çin'in batı ve doğusunda Müslüman nüfusun yoğun olmadığı ve bu Müslümanların İran'daki şii mezhebine yakın olması hasebiyle Sultan Abdülhamid'i halife olarak tanımadıkları ve sultanın Çin Müslümanları üzerinde tesirinin olmadığına değinilmekteydi. Zira, Çin'den Mekke'ye nadiren hacı adayları giderdi. Çin Müslümanlarının ne garp ne de Türklerle ilişkide bulunmadıklarını aktaran gazeteye göre, gazetecilerin bu tarz heyecan verici haberleri yaymasından belli maksatları olduğu aşıkardı. Zira bu durum, Alman politikasıyla Alman kamuoyunu kötü duruma düşürüp İngiliz emellerine hizmet etmekten başka bir şey değildi. Ayrıca, Neue Freie Presse gazetesinde Çin olayları hakkında halifenin sorumlu tutulması ile ilgili yayımlanan habere ilişkin ise, Osmanlı sultanının Çin olaylarıyla hiçbir münasebetinin olmadığını, dolayısıyla bu gibi gazetelerin Avrupa kamuoyunu dehşete düşürmek için çaba harcadığını belirtmekteydi. Bu suretle Avrupa devletleri Osmanlı Devleti aleyhine sevk edilmek istenilmekte, Balkan hükümetlerinden ise Çin olaylarından istifade ederek mahalli asayiş bozmaları istenilmekteydi. Avrupa'nın büyük devletleri Doğu Asya'da mühim mevkilere sahip olacakları gibi gelecekte bu konularını daha da tahkim edeceklerdi. Şangay ve Hongkong'da yerleşen İngiltere, oradan Avrupa'ya Çin olaylarına dair türlü türlü yalanlar yaymakla Avrupa kamuoyunu karışıklığa itmekteydi. Çin'den gelen telgraflardaki katliam haberleri üzerine Avrupalılar heyecan içinde kalmıştı.³³

Çin'e Osmanlı nasihat heyeti gönderilmesi hakkında Pall Mall gazetesinde Molla Refiüddin imzalı bir makale neşredilmiştir. Makalede, Batılı gazetelerin Sultan'ın heyet gönderilmesi fikrini alaycı bir üslûpla karşıladığı, İstanbul'daki büyükelçilerin bu planı reddettiği geçmekteydi. Sultan'ın Çin'e politik ve dini iki heyet göndermek istediğinin geçtiği bu makalede, politik heyete müsaade edilip edilmeyeceğine Çin imparatorunun karar vereceğine yer verilirken, Sultan'ın bu heyeti göndermekteki maksadının anlaşılacağına vurgu yapılmaktaydı. Zira Refiüddin'e göre Çin'de herhangi bir politik çıkarı olmayan Sultan'ın Çin'le ticareti de çok azdı. Sultan, Müslümanların halifesi olarak etkisini kullanmak suretiyle Çin imparatoru ile Avrupalı güçler arasındaki müzakereleri kolaylaştırmak için heyeti göndermeliydi. Refiüddin, bunun gü-

³³ BOA, Y.MTV, 205/81, lef 2.

lünç veya pratik olmayan bir fikir olup olmadığını sorma ihtiyacı hissetmekte ve Lord Beaconsfield'un Afgan-İngiliz Savaşı'ndan hemen önce Sultan'dan Afgan emiri üzerindeki nüfuzunu kullanarak Afganistan'a bir heyet göndermesi fikrinde olduğunu hatırlatmıştır. Üstelik İstanbul'dan gönderilen heyet hakkında Afgan emiri son derece sitayişkar ifadeler kullanmıştı. Afganistan'a gönderilen heyetin Çin'e gidecek heyetten çok daha zor bir iş üstlendiğini ifade eden Refüüddin, heyetin gönderilmesini Rus çıkarlarına aykırı olarak yorumlamaktaydı. Refüüddin'e göre, Sultan'ın heyet göndermesi hiçbir büyük devletin çıkarına hanel getirmeyecekti. 1860 yılında birkaç Müslüman madenci ile Çinli memurlar arasında çıkan kavgada birçok Müslümanın katledildiğini hatırlatan Refüüddin, Yünnan Müslümanlarının isyan ederek hükümet ordularını bozguna uğrattıklarını ve mağlubiyet üzerine Çin imparatorunun genel af ilan etmeye mecbur kaldığını söylemekteydi. Refüüddin, Müslüman olmayan Çin imparatorunun Budist askerlerle Müslüman askerlerin nüfuzu altında olduğunu, Çinli Müslümanlara gönderilecek heyetin hiçbir zararı olmayacağını öne sürmekteydi. Ayrıca, padişahı halife olarak kabul eden Çin Müslümanlarının pek çoğunun Mekke'yi ziyaret etmek isteklerinin dinlerine bağlı olduklarının bir göstergesi olduğunu, Hristiyan misyonerlerin gittiği Çin'e halifenin Müslüman misyonerler göndermesine kimsenin engel olamayacağını dile getirmiştir.³⁴

İngiliz basınında bu tür haberlerin yer almasının bir amacı da Babiâli'ye göre, Osmanlı hükümetini Çin hadiselerine çekmek ve hatta Avrupa devletleri gibi Çin'e müdahale ettirmek ve bu vesileyle Osmanlı Devleti'ni mesul tuturmaktan ibaretti. İngilizlerin yeni bir manevrası olan bu tutumu İngiliz resmi çevreleri de devam ettirmişlerdi.³⁵

Çin'de Batılı emperyalist devletlere karşı başlatılan Boksör isyanı ve ülkedeki Müslümanlardan dolayı Osmanlı Devleti'ne Avrupa kamuoyunda tahrik suçlamasıyla çeşitli hücumlar yapılmıştır. Olaylarla bir bağlantısının olmadığını beyan eden Babiâli, sorunun dışında kalmaya ve özellikle de Alman imparatoruyla ilişkilerini sıcak tutumaya önem vermişti.

Çin'e Gidecek Heyetin Tayini ve Faaliyetleri

Çin'deki olayların akabinde Alman sefirinin Sultan Abdülhamid'le yaptığı bir görüşmede; Kayzer'in Pekin'deki sefirlerinden aldıkları telgrafta Çin imparatorunun ülkesindeki Çin Müslümanlarının tebası olduğu hükümeti yok etmek için ihtilal ve isyana hazırlandığı belirtilmiştir. Sefir, Alman imparatorunun diğer hükümetlerle birlikte Çin'de asayişin muhafazasını arzu ettiğini, bunun gerçekleşmesinin Çin hükümetinin bekasıyla da ilgili olduğunu ifade etmiştir. Sefire göre, İslâm ahali aleyhine Avrupalıların silah kullanma mecburiyeti hasıl olacağından İslâm dünyası bu durumdan müteessir olunacaktır. Bu yüzden halifenin İslâmlar üzerindeki nüfuzu aşikar olduğu için İslâm ahaliye yönelik itaatkâr olmaları ve ihtilale katılmamaları nasihat edildiği taktirde sulh daha kolay sağlanabilecekti. Bu amaçla ulemadan seçilecek iki kişi ve

³⁴ *Pall Mall*, 15 January 1901.

³⁵ *BOA, HRSYS*, 1886A/20.

Çin lisanına vakıf bir kişinin Çin Müslümanlarına gönderilmesi istenilmiştir.³⁶ Bunun üzerine Çin'deki İslam ahalisine nasihat için Alman imparatoru tarafından talep edilen heyetin seçimi için çalışmalara başlanılmıştı.³⁷

Alman imparatorundan heyet teşkili isteği üzerine Babili'ye çeşitli raporlar gelmişti. 27 Kasım 1900 tarihli bir raporda, Çin hükümetinin mecusi olması sebebiyle ülkedeki Müslümanların ara sıra hoşnutsuzluk gösterdikleri, Çin hükümetince itaat altına alınma sürecinde milyonlarca Müslümanın öldüğü yer almaktaydı. Rapora göre, heyetin gönderilmesinden sonra Müslümanların teskin edilmesiyle yine eskisi gibi katliamların vukua gelme ihtimali İslâm aleminde derin izler bırakacaktı. Ayrıca, Çin Müslümanları itaat altına girdikten sonra kendileri için genel af ilan edilmedikçe herhangi bir teşebbüse geçilmesi Çin'de kara günlerin son bulmayacağı manasındaydı.³⁸ Nasihat heyetine mukabil Alman imparatorundan, İslâm ahaliye karşı silah kullanmaması, Müslümanların hukukunu koruması için söz alınması istenilmiştir.³⁹

Çin Müslümanlarına nasihat vermeye üzere ilmi, askeri ve mülkiyeden olmak üzere dört kişi ile birlikte, tercümanlık görevi için Çin İslâm ahalisinden Enderun'da bulunan iki kişiden oluşacak heyet için vükela encümenince mazbata kaleme alınmıştı. Mazbatada bu memurların icra edecekleri nasihatlerin tesirinin Batılı müttefik askerlerin hareketıyla uygun olmasına dikkat çekilmişti. Heyetteki memurların masraflarını Osmanlı hükümetinin karşılayacağı matbuata duyurulmayacaktı. 23 Mart 1901'de heyete Enderun'dan gönderilecek Çinli iki kişinin yerine sarıklı zühaf alayından Humuslu Hüseyin Bey, Mustafa Sofu ile Mahmud Bey, Ömer Himmet Ağalar'ın tayini padişahın onayına sunulmuştur.⁴⁰

Çin'e gidecek heyet kendilerine verilecek malumata ve talimata göre hareket edecekti. Çin'de çeşitli devletlerin vatandaşlarının olduğu ve orada Müslüman ahalinin ilmi reisleriyle haberleşmeleri ve görüşmeleri gerekiyordu. Gönderilecek memurlardan ikisinin ulemadan seçilmesi ve bunların uluslararası teamüllere vakıf olmamaları sebebiyle yanlarına askeriyeden ve mülkiyeden iki memur verilmesine karar verilmişti. Burada bulunan iki Çinli Müslümanın dahi tercüman olarak heyete katılmasına karar verilmişti. Heyetten oraya vardıklarında Müslümanların şeri olarak tecavüz ve saldırılara maruz kalmadıkları ve bunun diğer milletler nezdinde de bilindiğinin ilanı istenilmiştir. Çin Müslümanlarının Çin imparatoruna hürmet etmelerinin tavsiye edilmesi, karışıklığa sebep olan teşebbüslerden sakınılması ve bunun iyi neticelerinin

³⁶ BOA, YPRK.MŞ, 7/19.

³⁷ BOA, YA., 110/30, lef 1. İstanbul'u ziyaret eden Çin müslümanları bazı sıkıntı verici durumlarla karşılaşmıştı. Yolda soyulan 61 Çin Müslüman'ı Dahiliye Nezareti'ne verdikleri dilekçeyle sefer masraflarını karşılayacak güçte olmadıklarından Trabzon'a kadar ücretsiz götürülmelerini istemişlerdi. Bkz. BEO, 1663/124687. Yine beş aydır İstanbul'da bulunan ve Kudüs'e ve Şam'a ücretsiz gitmek isteyen Çin Müslümanlarından bir grup adına Dahiliye Nezareti'ne bir arzual verilmişti. Bkz. BOA, DH.MKT, 2523/145.

³⁸ BOA, Y.PRK.HR, 29/40, lef 2.

³⁹ BOA, Y.PRK.HR, 29/40, lef 4.

⁴⁰ BOA, İ.HUS, 87/118, lef 1.

yakın gelecekte görüleceğinin vurgulanması istenilmiştir. İlk olarak heyetin önce Almanya'ya gidip oradan Çin'e gitmeleri kararlaştırılmıştı. Oraya vardıklarında ise Alman konsolosluğu vasıtasıyla istirahatlerinin sağlanıp masraflarının karşılanması için İstanbul'a malumat verilecekti. Herhangi bir müşkülât zuhurunda çekecekleri şifreli telgrafların İstanbul'a gönderilmesi ve bu işin matbuatta yayımlanmaması kararlaştırılmıştı.⁴¹

Çin'e gönderilecek askeri ve mülki erkandan seçilen dört kişiye 500, ikinci fırka-i hümayundan seçilen iki kişiye 250 lira harcırah verilmesine karar verilmişti. Ayrıca askeriyeden Mirliva Enver Paşa ile Yaveran-ı Hazreti Şehriyar'dan bir kişi seçilmişti. Askeri ve mülkiyeden seçilen dört kişinin ismi ilgili birimlere iletilmişti. Ayrıca 21 Nisan 1901'de sadrazam, heyete askeriyeden mülkiye veya ilmiye çıkışlılardan hangilerinin dahil edileceğinin ve harcırahlarının tam tespitini istemiştir. Aynı gün, heyete ilmiyeden Müderrisin Mustafa Şükrü ve Tahir Efendilerle askeriyeden Mirliva Enver Paşa ve Yaveran-ı Hazreti Şehriyar'den Kolağası Nazım Bey dahil edilmiş ve tezkereleri yazılmıştır.⁴²

Babialı bürokratlarına göre Batılılar, Çin'de asayişin iadesi ve meselenin halli için imparatorun iktidarının muhafazasını istemektedirler. İslam ahalisine karşı şiddete başvurulacağı kesin olup, Almanya'nın Avrupa ittifakından ayrılmayacağı ve bunun uygulanmasını şiddetle destekleyeceği ise aşıkardı. Halbuki Kayzer Osmanlı topraklarında yaptığı seyahatleri esnasında İslam ahalden gördüğü ilgiden dolayı Çin İslamlarına karşı şiddete başvurmayı vicdanına sığdıramıyordu. Manevi bağları sebebiyle Sultan Abdülhamid'den onlara etkili nasihatler etmesini istemektedir. Çin Müslümanlarının Batılılara karşı niyetlerinden vazgeçmeleri halinde Batılıların da onlara dokunmayacağı Kayzer tarafından halifeye bildirilmişti. Halifenin sefire cevabında, Çin Müslüman ahalisine karşı icra edilecek nasihatlerin şer'i hükümlere dayanacağı belirtilmişti. Bu durumun telgrafla tebliğinin şeriatın icaplarına aykırı olduğu, ricanın arzulan hedefe ulaşması için ulemadan ve diyanet erbabından seçilen bir heyet gönderilmesinin elzem görüldüğü vurgulanmıştır. Heyetin milli temayüllere vakıf olduğu dikkate alındığında yapılacak nasihatlerin harfiyen şer'i hükümlere uygunluğu esas olacağından Osmanlı bürokratlarıyla istişare yapılmasının gerekliliği öne sürülmüştü. Ancak Çin'de süregelen kargaşa devam ettikçe nasihat icrasının mümkün olup olamayacağı başka bir muammaydı. Gerekli görüşmeler yapıldığında nasihatlerin tesir edip edemeyeceği öngülemediğinden daha işin başlangıcında Çin Müslümanlarının her durumda hukuk ve selametlerinin temin edilmesi elzemdi. Alman vapurlarıyla nakledilecek heyetin masraflarının ise sonradan ödenmek üzere Alman devleti tarafından ödenmesi istenilmişti. Ayrıca heyetin orada bulunduğu müddetçe Alman siyasi ve askeri makamlarınca güvenliklerinin sağlanmasına itina gös-

⁴¹ BOA, YA., 110/30, lef 2.

⁴² BOA, İ.HUS, 87/118, lef 2. Paris'te çıkan gazetelerde Enver Paşa'nın başkanlığında Çin'e gidecek heyete 2.500 lira tahsisat ayrıldığı yazılırken, diğer taraftan Makedonya'da genel bir isyan için her şeyin hazır olduğu ve ihtilal komitelerinin büyük paralar topladıkları haberi yer almıştı. Bkz. BOA, Y.PRK.HR, 29/69.

terilmesi ve kendilerine verilecek şifre ile çekecekleri telgrafnamelerde Alman konsoloslarının kolaylık göstermeleri de talep edilmişti. Bunun üzerine Alman dış işleriyle haberleşen Almanya sefiri, Babıâli'ye Sultan Abdülhamid'in tüm şartlarının kabul edildiği bilgisini vermiştir. Osmanlı heyetinin Alman vapurlarıyla taşınmalarını memnuniyetle kabul eden Kayzer, yolcuların binışı için en müsait yerin Port Said Limanı olduğunu ve Alman konsoloslarına gereken talimatın verileceği ve halifenin isteğine göre hareket edileceğini bildirmişti. Heyetin gemideki yerlerinin ayarlanması için Berlin sefaretine talimat verilmişti. Oraya gidecek heyetin mütedeyyin aynı zamanda siyasi işleri vakıf insanlardan seçilmesi elzemdi. İlimiye ve askeriyeden dört kişinin seçimi yeterli görülmüştür. Çinli seçkin ve ulemanın Arapça lisanıyla da konuştukları mülhaza edildiğinden heyete dahil olan ulemadan kişilerin Arapçalarının iyi olmasına dikkat edilmiştir. Çin halkının büyük kısmı Arapça bilmedikleri için onlarla iletişime geçebilmek için Çin lisanına vakıf ve Çin Müslüman ahali-sinden Enderun'da bulunan iki zatın da katılmasına karar verilmişti. Heyetin şer'en icra edeceği nasihatler dini kaidelerle, İslâm aleminin saldırıdan ve zulümden azade olmasına yönelik olacaktı. Ayrıca Müslümanların yabancı taarruzundan sakınmaları, Çin imparatoruna meşru surette hürmet etmeleri, karışıklığa sebep olan hareketlerden kaçındıkları taktirde Osmanlı hilafetinin onları hürmetle karşılayacağına vurgu yapılmıştır. Heyetin varmasıyla takip edilecek usul hakkında verecekleri malumata göre kendilerine yeni emirler verilebilecekti. O sırada heyetin icra edeceği vazife Çin'e gidip İstanbul'a bilgi vermesiydi. 1 Aralık 1900'de sadrazam, hariciye nazırı ve tophane müşirinin tezkeresi padişaha arz edilmişti.⁴³ Babıâli'nin istekleri Almanya tarafından yerine getirilecekti. Nitekim, Alman hariciye nazırınca gönderilen telgrafta padişahın iradesinin tasvib edildiği bildirilmişti. Talep edilen heyetin gönderilmesi esasta Babıâli'nin menfaatlerine de uygundu. Alman hariciye nazırının telgrafında, imparatorun Osmanlı heyetiyle maiyetlerinin Alman vapurlarıyla taşınmalarını memnuniyetle karşıladığı ve Alman konsoloslarına gerekli talimatların verilmesi hususunda Sultan Abdülhamid'den gelen isteğin olumlu karşılandığı, heyet için vapurda uygun olan yerlerin tedarik edileceği bildirilmiştir.⁴⁴

Çin'e gönderilmek üzere hazırlanan heyetin yol güzergahı da belirlenmişti. Heyetin bineceği Rus posta vapurunun İzmir'den geçerek İskenderiye'ye gitmesi, oradan Süveys'e gidip Alman vapuruna aktarma yapılarak Çin'e gönderilmesine karar verilmişti.⁴⁵ Heyetin Rus posta vapuruyla 27.04.1901'de İstanbul'dan hareketine karar verilmişti.⁴⁶ Bu arada heyetten Mustafa Şükrü ve Naib Tahir Efendilerin maaşlarının 3.000 kuruşa çıkarılmasına karar verilmişti.⁴⁷

⁴³ BOA, Y.A.RES, 110/30, lef 8.

⁴⁴ BOA, Y.MRZ.D, 9169/2.

⁴⁵ BOA, Y.PRK.BŞK, 61/99.

⁴⁶ BOA, İ.HUS, 88/26.

⁴⁷ BOA, İ.HUS, 88/3; BEO, 1664/124769.

Heyetin Faaliyetleri ve Dönüşü

28 Nisan 1901'de hareketi kararlaştırılan heyet, yolda Müslüman belde-lerde mola vermek suretiyle halkla yakın temas kurmuş ve bazı yerlerde konsolosluklar açılması gerektiğini merkeze bildirmiştir.⁴⁸ 4 Mayıs'ta Kolombo Limanı'na varan heyet oradaki Müslümanlarla görüşüp camileri gezmesinin ardından 10 Mayıs'ta Singapur'a varmıştı.⁴⁹ Ahmet Tevfik Paşa, 5 Mayıs 1901'de İstanbul'a gönderdiği telgrafında, Çin'den gelen haberlerde Çin ricalinden olan Müslümanların reisi Te-Je-Fo-Siyang'ın sarayla ilişkisinin kalmadığı, nüfuz ve tesirini kaybettiği ve kendisinin uzak bir vilayette bulunduğu bilgisini paylaşmıştı. Üstelik asayişin iade edildiği Çin'de Müslümanlar arasında isyan fikri de kaybolmuştu. Paşa'ya göre, buradan hareketle Alman hükümeti Osmanlı heyetinin faydasız kaldığı görüşündeydi.⁵⁰

Ahmet Tevfik Paşa haklı çıkmış olacak ki, heyet karşılanmadığı gibi Alman konsolosluğunda da kimse yoktu. Heyet Alman konsolosunu bulamayınca şehri gezip, Müslümanlarla görüşmüştür. Yaşayanların üçte birinin Müslüman olduğu yedi caminin bulunduğu şehirde, Türk tebası Müslümanlar ve Çinli Müslümanlar yaşamaktaydı. Heyetinin gelişini haber alan Müslümanlar akın akın heyetin konakladığı otele gelip onları ziyaret etmişti.⁵¹ Fakat Çin'de halifenin gücü pek yoktu. Nitekim, Hintli Müslüman birlikler teftiş edilirken bir Müslüman subaya Enver Paşa kendisinin Emir'ül Mü'minin elçisi olduğunu söylediğinde subay ise, tek bir emir tanıdığını onun da Hindistan imparatoru olan İngiliz kralı olduğu şeklinde karşılık vermişti. Buradaki Türk tebasının sayısı bir hayli fazla olduğundan heyetten bir konsolosluk açılması talebinde bulunulması üzerine Enver Paşa, bu isteği İstanbul'a iletmişti. Halkın sempatisi ile karşılaşan heyet, Ertuğrul faciasının izlerinin hala halk arasında silinmediğine tanık oldu. Heyet ayrılırken halk onları mızıkalar ve yüzlerce sandalın eşliğinde uğurlamıştı.⁵² Heyet Çin'e yaklaşırken, Batılılarla Çinliler arasında yapılmakta olan görüşmeler son safhaya varmıştı. Çin'den ağır bir tazminat isteyen Batılı devletler Çin limanlarının bir kısmını kendi yararlarına kullanmak imtiyazını almak üzereydiler. Osmanlı heyeti, İstanbul'dan hareketinden yaklaşık iki ay sonra, 3 Haziran 1901'de Şanghay'a vardı.⁵³ Bu arada 14 Ağustos'ta Pekin'i ele geçiren İtalya, ABD, Fransa, Avusturya-Macaristan, Japonya, Almanya, Birleşik Krallık ve Rusya'dan oluşan müttefik ordu yasak şehri yağmalamıştır. Şanghay'a varan heyet Avrupalıların hadiselerle tamamen hakim olduklarını ve isyanın tamamen bastırıldığına şahit oldu.⁵⁴

Mareşal Waldersee Enver Paşa heyetine artık ihtiyaç hissetmemiştir. Olayların durulmasından sonra heyetin Çin'e ulaşmasıyla kendileri Waldersee

⁴⁸ Cezmi Erasalan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötügen Yayınları, İstanbul 1992, s. 383.

⁴⁹ Taha Toros, "Çin'e Giden Nasihat Heyeti", *Yakın Tarihimiz*, Sayı: 19, Nisan 1982, s. 307.

⁵⁰ *BOA, Y.PRK*, 30/56.

⁵¹ Toros, *a.g.e.*, s. 307.

⁵² Toros, *a.g.e.*, s. 308.

⁵³ Mehmet Çelik, "Panislamizim'in Etki Alanı Çerçevesinde Çin'e Gönderilen Enver Paşa ve Heyetinin Faaliyetleri", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 14, Yıl: 2015, s. 268.

⁵⁴ Toros, *a.g.e.*, s. 308.

tarafından soğuk karşılanmıştır. Durumu anlatan Enver Paşa heyetin geri dönmesini istemişti.⁵⁵ 3.700 Çinli Müslüman'ın yaşadığı Shanghai'da Boksör İsyanı sırasında isyana kalkıştıkları gerekçesiyle Müslümanlar mezarlarına el konulmuştu. Hristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki bu sorun Enver Paşa tarafından halledilmişti. Bu arada Enver Paşa padişah ve maiyet erkani için Çin'den birçok hediye kabul etmişti. Bazı Müslümanların hediye olarak verdiği canlı hayvanlar kesilmiştir. 21 gün Çin'de kalan heyet dönüş için yola çıkmıştı.⁵⁶ Enver Paşa tarafından Sultan Abdülhamid'e sunulmak üzere hazırlanan raporda, doğuda önemli noktaların İngilizlerin elinde olduğu, İstanbul'dan Çin'e kadar yol üzerindeki önemli merkezlerin hiçbirinde Türk konsolosunun bulunmadığı bildirilmiştir. Bu durumun politik ve ekonomik açıdan Babıali'nin aleyhine olduğunu belirten Enver Paşa, Çin'deki din bilgini eksikliğine dikkatleri çekmişti.⁵⁷

Eylül ayında ise Batılı müttefik devletlerle Çin arasında savaşa son veren bir antlaşma yapılmıştır. Bu arada Shanghai'da bulunan ve dönecek olan Enver Paşa ve arkadaşlarına verecekleri ziyafet masrafiyla, telgraf ücretlerinin ödenmesi için 500 lira gönderilmesine karar verilmişti.⁵⁸ Memuren Çin'e gönderilip Rusya yoluyla dönmekte olan Mirliva Enver Paşa ile arkadaşlarına 800 liranın Rosçinova Bankası aracılığıyla gönderilmesine karar verilmişti.⁵⁹ Enver Paşa, Ömer Nazım Bey ve arkadaşlarının maaşları olan 13.180 kuruştan 659 kuruşunun umum asker tekaüd sandığına ve kalan 12.521 kuruşunun Bank-ı Osmani vasıtasıyla Çin'deki bir bankaya gönderilmesine karar verilmiştir.⁶⁰

Sonuç

Çin 19. yüzyılda Batılı büyük güçler tarafından yarı sömürge haline getirilmişti. Birkaç kez üzerindeki boyunduruktan kurtulmak için harekete geçen Çinliler Batılıların sert müdahaleleri ile karşılaşmışlardı. Boksör Ayaklanması'nın ciddi boyutlara ulaşması ve Alman elçisinin olaylarda katledilmesi üzerine Batılı devletler Çin'e karşı harekete geçmişlerdi. Sultanın yakın dostu olan Kayzer hilafetin manevi gücünü kullanmak arzusuyla Abdülhamid'den Çinli Müslümanlara gönderilmek üzere bir nasihat heyeti talep etmişti. Bu arada heyetin gönderilmesi Batı basınında hilafet karşıtı propagandayı da tetiklemişti. Batı basınına göre heyetin oraya gitmesi hilafetin gücünü göstereceği gibi, Alman menfaatlerine de hizmet edecekti. Bilindiği gibi Sultan Abdülhamid bu dönemde hilafeti Batıya karşı bir koz olarak kullanma eğilimindeydi. Hali hazırdaki durum hilafetin gücünü Uzakdoğu'da göstermek için

⁵⁵ Toros, *a.g.e.*, s. 309.

⁵⁶ Toros, *a.g.e.*, s. 309.

⁵⁷ Toros, *a.g.e.*, s. 310.

⁵⁸ BOA, BEO, 1674/125499; İ.HUS, 88/95.

⁵⁹ BOA, İ.HUS, 89/68; BOA, BEO, 1691/126784. Çin'e gönderilen heyete verilen 250.000 kuruşun fevkalade tertip olarak vasıflandırılması ve 317 bütçe açığına dahil edilmesi için bkz. Bkz. BOA, BEO, 1704/127787.

⁶⁰ BOA, İ.AS, 36/38.

bir fırsat olarak görülse de Babıâli, heyetin gönderilmesini maddi sebeplerle birlikte başka gerekçelerle sürüncemede bırakmayı yeğlemiştir. Birkaç dile vakıf olması sebebiyle Enver Paşa başkanlığında bir heyetin Çin'e gönderilmesine karar verilmiştir. Fakat, Çin'e olayların bitmesinin ardından varan heyet Almanlar tarafından soğuk karşılanmıştır. Oradaki Müslümanlarla teması sırasında heyet, hilafetin gücünün sarsıldığına şahit olmuştur. Nitekim, Çin'e kadar hiçbir noktada Osmanlı Devleti'nin bir konsolosluğunun olmaması devletin zayıfladığına delaletti. Heyetin gönderilmesi hilafetin gücünün test edilmesi açısından beklenen faydayı vermemiştir. Hilafetin uzakdoğuda etkili olmadığını Sultan Abdülhamid'in sağlığında ortaya çıkmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).*
Babıâli Evrak Odası (BEO), No. 1556/116642, 1607/120500.
Hariciye Siyasi (HR.SYS), No. 1371/8, 381/44.
Hariciye Hukuk Kısmı (HR.H), No. 246/14, 250/83, 251/4.
İrade Hariciye (İ.HR), No. 367/62.
Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), No. 205/130, 205/25, 205/81.
Tahrirât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM), No. 44/12, 43/61.
Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.HR), No. 28/94.
Yıldız Perakende Elçilik Şehbenderlik Ataşemiliterlik (Y.PRK.EŞA), No. 36/61, 35/116, 35/113, 36/7, 35/107.
Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (YA.HUS), No. 412/122, 412/10.
Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A.RES), No. 110/68.

Gazeteler

Le Figaro, Malumat, Pall Mall, The Times.

Eserler

ÇELİK, Mehmet: "Panislamizim'in Etki Alanı Çerçevesinde Çin'e Gönderilen Enver Paşa ve Heyetinin Faaliyetleri", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 14, Yıl 2015.

ERASLAN, Cezmi: *II. Abdülhamid ve İslam Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.

HUANG, Ray: *Çin Tarihi*, (Çev. Atilla Sönmez), İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul 2005.

TOROS, Taha: "Çin'e Giden Nasihat Heyeti", *Yakın Tarihimiz*, Sayı: 19, Nisan 1982.

UÇAROL, Rıfat: *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

YOLAÇ, Can: *Herkes İçin Çin Tarihi*, KRP Yayınları, İstanbul 2016.